

**SOLIQ TIZIMIDA SOLIQ MA'MURCHILIGI SOHASIDA ELEKTRON
HUJJATDAN FOYDALANISH ORQALI SOLIQ BAZASINI
KENGAYTIRISH YO'NALISHLARI**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

Ashirov Jamolbek Shuxrat o'g'li

***Annotatsiya.** Respublikamizda soliq tizimini yanada takomillashtirish, iqtisodiyotda yashirin aylanmani qisqartirish va O'zbekiston Respublikasi adolatli soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasining asosiy yo'nalishlarini amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4389-son qarorida Soliq xizmati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish uchun Soliq ma'muriyatchiligi jarayonini avtomatlashtirish kabi vazifalar belgilab berilgan. Shuningdek, 2023-yil 18-avgust kuni o'tkazilgan Prezidentining tadbirkorlar bilan ochiq muloqoti doirasida belgilangan ustuvor vazifalar ijrosini ta'minlash, shuningdek, soliqlarni o'z vaqtida to'lab, qonunchilik talablariga amal qilgan holda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik sub'ektlariga yanada qulay shart-sharoitlar yaratish va ularni rag'batlantirish maqsadida soliq ma'murchiligiga raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali soliq bazasini kengaytirish hamda soliq tizimida amalga oshirilayotgan ayrim muhim islohotlar o'rganilib, xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.*

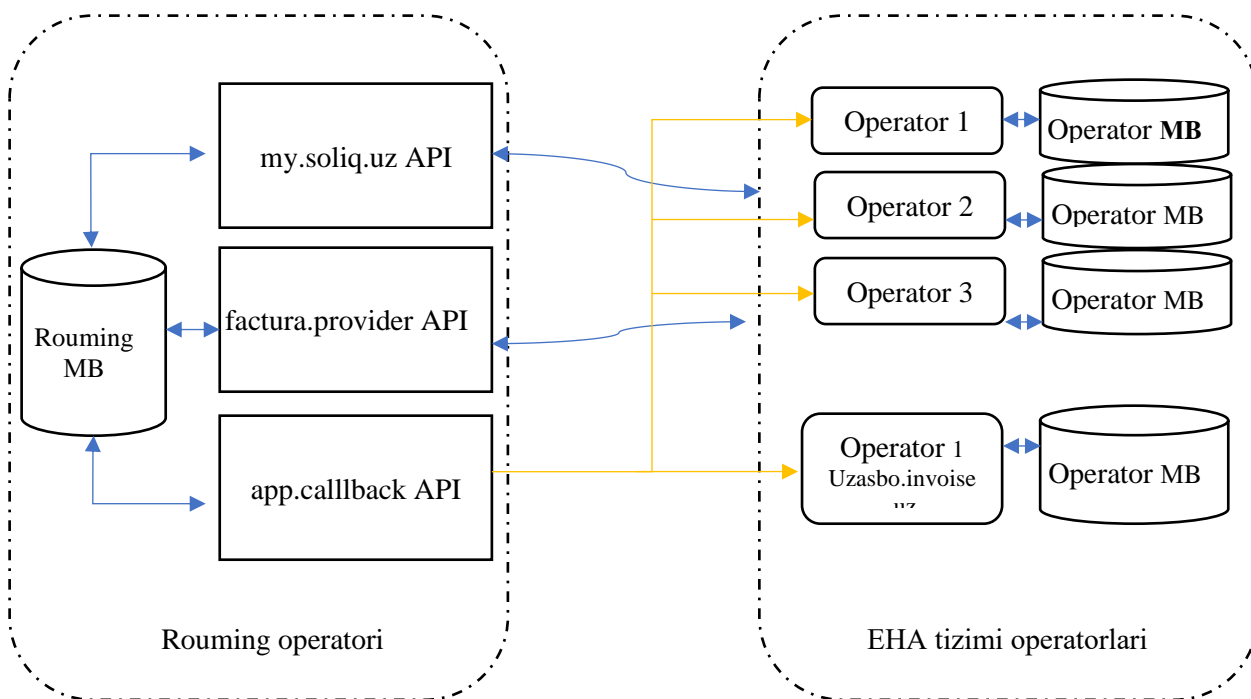
***Kalit so'zlar:** barqarorlik reytingi, tadbirkorlik sub'ektlari, byudjet siyosati, inqiroz, byudjet, soliq ma'murchiligi, tadbirkorlik sub'ektlari, soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari, soliq, soliq stavkasi, preferensiyalar.*

Kirish. O'zbekiston ham rivojlangan mamlakatlar tajribasiga tayanib Hukumat va soliq to'lovchilar o'rtasidagi munosabatlarni elektron interaktiv

xizmatlar asosida tashkillashtirishga o'tmoqda. Soliq tizimida ham soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni raqamlashtirish orqali takomillashtirmoqdalar. Raqamli texnologiyani o'zlashtirish muvaffaqiyatli va samarali soliq islohotlarini amalga oshirishga, raqamli iqtisodiyotning bexato soliqqa tortilishini ta'minlashga va rioya qilish yo'lidagi to'siqlarni kamaytirishga hamda inson omilini qisqartirishga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori¹ga muvofiq elektron hujjat aylanish tizimi ishtirokchilari quyidagi rasmda keltirilgan sxema asosida faoliyatlarini boshlaganlar. Bu tizimlash jarayonida Rouming operatori va elektron hujjat aylanish tizimi operatorlari munosabatlari tartibga solingan. Dastlabki tizimda Soliq qo'mitasining ma'lumotlar bazasi talablariga muvofiq ma'lumotlarni 10 yil davomida serverlarda xavfsiz saqlanishini kafolatlaydi.

Rouming tizimi yuqoridagi rasmda keltirilgan tartibda va qaror talablariga muvofiq elektron hisobvaraқ-fakturalarni tizim operatorlari tomonidan 5-yil muddatga O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan serverlarda saqlaydilar. Bu elektron hujjat aylanish tizimi operatorlari uchun qo'shimcha xarajat bo'lgan.

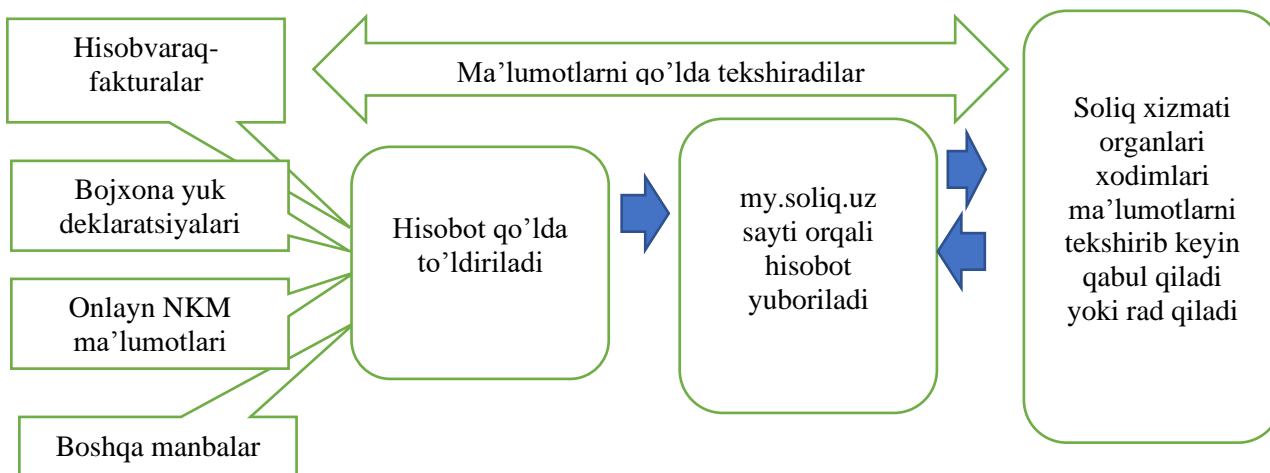
¹ www.lex.uz. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 июндаги “Ўзаро ҳисоб-китоблар тизимида электрон шаклдаги ҳисобварақ-фактуралардан фойдаланишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 522-сон қарори
www.tadqiqotlar.uz

1-rasm. Rouming tizimi joriy qilinganda amalda bo'lgan mexanizmi.²

Tadbirkorlik subyektlarini qo'llab quvvatlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 522-son qaroriga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-dekabrda 717-sonli qarori bilan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Kiritilgan o'zgartirishda elektron hujjat aylanish tizimi operatorlari tomonidan ma'lumotlarni majburiy tartida 5-yil davomida saqlash majburiyati bekor qilindi.

Natijada elektron hujjat aylanish tizimi operatorlarining server qo'rilmalarini xarid qilish bilan bog'liq xarajatlari tejab qolindi. O'zgarishlar asosida yangi sxema ishlab chiqildi va bu sxema 3.5-rasmda keltirilgan. Yangi sxemaga muvofiq tizim yangidan ishlab chiqildi va eskisi bilan almashtirildi. Natijada ma'lumotlar aymashinuvi tezligi ortdi. Yangi rouming tizimiga muvofiq elektron hujjatlar elektron hujjat aylanishi tizimi operatorlarining serverlarida majburiy saqlanishi bekor qilindi va ma'lumotlarni faqat Soliq qo'mitasining ma'lumotlar bazasida saqlash majburiyati qoldi.

Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilarning soliq solish bazalari ular tomonidan amalga oshirilgan jami realizatsiyalar hisoblanadi. Qo'shilgan qiymat solig'i salmog'i mamlakat byudjetida katta salmoqqa ega shu sababli bu soliqning ma'muriyatchiligi soliq tizimi organlari uchun muhim ahamiyatga ega.

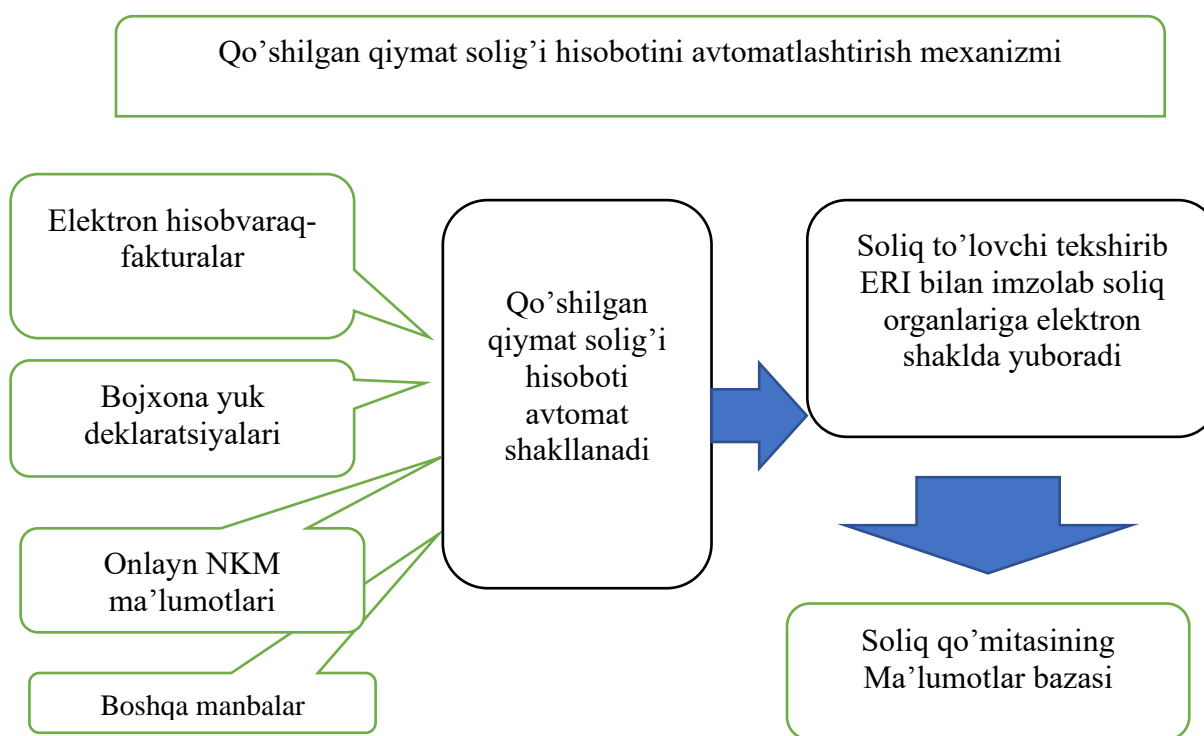

² Muallif tomonidan tayyorlangan.
www.tadqiqotlar.uz

2-rasm. Soliq hisobotlarini eski tartibda topshirish mexanizmi³

Yuqorida keltirilgan rasmda qo‘shilgan qiymat solig‘i hisobotining elektron shaklda, ammo eski tartibda topshirish mexanizmi keltirilgan. Eski mexanizmda soliq to‘lovchilar o‘zlarida mavjud birlamchi hujjatlar asosida hisobotning kirim va chiqim reestrini qo‘lda shakllantiradilar.

Kirim va chiqim reestri qo‘lda to‘dirish uchun elektron hisobot to‘ldirish portalidan shablon yuklab olini hisobvaraqa-fakturalar, bojxona yuk deklaratsiyalari, onlayn nazorat kassa mashinalari cheklari va boshqa birlamchi hujjatlar ma‘lumotlari qo‘lda kiritiladi. Tayyorlangan fayl tegishli oy uchun elektron hisobotga biriktirgan holda topshirilgan va soliq organlari hisobotlarni tekshirib qabul qilganlar.

3-rasm. Qo‘shilgan qiymat solig‘i hisobotini avtomatlashtirish mexanizmi.⁴

Shuningdek, qo‘shilgan qiymat solig‘i hisobotida xaridlar va sotuvlarni hisobot oyiga tegishli barcha summasi aks ettiriladi. Aylanma summalar elektron

³ Muallif tomonidan tayyorlangan

⁴ Muallif tomonidan tayyorlangan.

hisobvaraqa-fakturalar, bojxona yuk deklaratsiyalari va onlayn nazorat kassa mashinalari ma'lumotlari asosida shakllanadi. Bu ma'lumotlarning barchasi avtomat ravishda hisobotda aks ettiriladi. Avtomatlashtirishning ichki shakllanish sxemasi quyidagi rasmda keltirilgan.

Qo'shilgan qiymat solig'i davlat byudjetiga tushadigan soliqlarning eng katta salmoqqa ega soliqdir. Bu soliqning avtomatlashtirish jarayoni korxonada tomonidan amalga oshirilgan barcha kirim va chiqim operatsiyalarini o'z ichiga oladi. Qo'shilgan qiymat solig'i summasi kirimdagi qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olgan holda realizatsiya bilan ijobiy farq sifatida aniqlanadi.

Qo'shilgan qiymat solig'i hisoboti yillar davomida takomillashtirilib va avtomatlashtirib kelinmoqda. Soliq hisobotining yillar davomida avtomatlashtirish dinamikasini 1-jadvalda ko'rish mumkin.

1-jadval.

Qo'shilgan qiymat solig'i hisobotining avtomatlashtirish dinamikasi.⁵

Yillar o'zgarishlar	2018-y	2019-y	2020-y	2021-y	2022-y	2023-y
QQS hisobotining jami kataklari soni	257	259	211	216	201	213
avtomatlashtirilgan kataklar soni	103	89	90	95	161	177
avtomatlashmagan kataklar soni	154	170	121	121	40	36
Foiz dinamikasi	40,08	34,36	42,65	43,98	80,10	83,09
hisobotning ilovalar soni	9 ta	5 ta	7 ta	8 ta	6 ta	6 ta
hisobotning paket kodi	10005_9	10006_8	10006_14	10006_19	10006_34	10006_36

⁵ Qo'shilgan qiymat solig'i elektron hisoboti asosida muallif tomonidan tayyorlangan
www.tadqiqotlar.uz

Qo'shilgan qiymat solig'i hisobotining elektron shakli yillar davomida takomillashib avtomatlashib borganini yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rib olishimiz mumkin. Dastlab qo'shilgan qiymat solig'i hisobotida kirim va chiqim hujjatlari qo'lda kiritilgan. Bu jarayonlar juda ko'p vaqt va buxgalteriya hisobi xodimlaridan sinchkovlikni talab qilgan. Kirim va chiqim hujjatlari soniga qarab hisobotni to'ldirish va topshirish 2-3 soatdan ikki uch kungacha vaqt olgan. Avtomatlashtirish natijasida bu vaqt ikki- uch minutga qadar qisqardi, bu o'z navbatida soliq to'lovchilar uchun juda muhim bo'lgan vaqtni tejashga olib keladi.

Bundan tashqari soliq tizimi barcha soliqlarni o'zlari hisoblab berishlari soliq to'lovchilarning xato qilishlarini oldini oladi va asosiy maqsadga avtomatlashtirishga erishilgan bo'ladi.

Soliq to'lovchilar soliq rejimiga ko'ra aylanmadan ham soliq to'lovchilarga bo'linadi. Aylanmadan soliq to'lovchilar ham barcha tushumdan soliqlarni to'laydilar va hisobot topshiradilar. Aylanmadan soliq hisobotining davri oylik hisoblanadi va hisobotni har oyda bir marta hisobot oyidan keyingi oyning 15 sanasiga qadar taqdim etadilar.

Bugungi kunda soliq to'lovchilarning xo'jalik faoliyatiga davlat organlarining, xususan soliq organlarining aralashuvi keskin qisqartirildi. Bu kabi o'zgarishlarni albatta avtomatlashtirilgan raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Soliq to'lovchilarni xo'jalik faoliyati tekshirilishi uchun nomzodlar dastlab ularning torshirgan hisobotlari, rasmiylashtirilgan birlamchi hujjatlari, turli vazirlik va idoralardan olingan ma'lumotlar asosida tahlil qilgan holda 400 dan ortiq kriteriyalarga tayangan holda aniqlanadi. Dastlab soliq to'lovchiga kamchiliklar ko'rsatilgan holda ularni bartaraf qilish yuzasidan ogohlantirish yuboriladi o'n kun muddat bergan holda. Shunda ham soliq to'lovchi ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf qilmasa, undan keyin tekshiruv tayinlanadi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda elektron hisobvaraqq-faktura tizimi joriy qilinishi bilan biznesning saffoflik darajasi ortganini ko'rish mumkin. Bundan tashqari yuqori

likvidli tovatlar bo'yicha elektron hisobvara-q-fakturalarni rad etish muddati kamaytirilgan natijada bu sohadagi yashirin iqtisodoyitni kamaytirishga xizmat qiladi. Bizning mamlakatda ham pandemiya davriga kelib elektron hujjat aylanish tizimidan foydalanish darajasi keskin ortdi. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimiga axborot texnologiyalarining kirib kelishi soliq to'lovchilarning sonini ortishi va ularni tahlil qilish uchun avtomatlashtirilgan texnologiyalardan foydalanish zarurligi yuzaga kelishi bilan izohlash mumkin. Agar shu tartibda avtomatlashtirilmasa soliq to'lovchilar tomonidan hisobga olingan qo'shilgan qiymat solig'i summasi faqat tekshirish jarayonida aniqlangandan keyin byudjetga undirilishi ta'minlanadi, ammo avtomatlashtirish natijasida bir summani ikki marta hisobga olinishi cheklanadi.

Adabiyotlar/Литература/Референсе:

1. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Гафур Гулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.
2. Кукарина Юлия Михайловна, Формирование и развитие понятия “электронный документ” в зарубежном и Российском законодательстве, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва-2004, 32.с.